

ZAIF ESHITUVCHI O'QUVCHILARNING KOGNITIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA DIFFERENSIAL YONDASHUV

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18288836>

Inogamova Dilfuza Raxmatullayevna.

*Nizomiy nomidagi O'zMPU. "Surdopedagogika
va maxsus pedagogikaning klinik asoslari"
kafedrası professori, (PhD).*

Mirxoliqova Dilafruz Adham qizi

*Nizomiy nomidagi O'zMPU. "Surdopedagogika
va maxsus pedagogikaning klinik asoslari"
kafedrası magistranti*

Annotatsiya

Mazkur maqolada zaif eshituvchi o'quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishda differensial yondashuvning ilmiy-nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olish, moslashtirilgan pedagogik metodlar, innovatsion va multimodal texnologiyalardan foydalanish orqali bilish faoliyatini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, chet el olimlarining tadqiqotlariga tayangan holda differensial yondashuvning samaradorligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar

zaif eshituvchi o'quvchilar, kognitiv kompetensiya, differensial yondashuv, inklyuziv ta'lim, maxsus pedagogika.

ДИФФЕРЕНЦИРОВАННЫЙ ПОДХОД В РАЗВИТИИ КОГНИТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СЛАБОСЛЫШАЮЩИХ УЧАЩИХСЯ

Аннотация

В статье широко освещаются теоретические и практические аспекты дифференцированного подхода в развитии когнитивной компетенции слабослышающих учащихся. Анализируются вопросы учета индивидуальных психофизиологических особенностей обучающихся, а также применение адаптированных педагогических методов и инновационных технологий.

Ключевые слова

слабослышающие учащиеся, когнитивная компетенция, дифференцированный подход, инклюзивное образование, специальная педагогика.

DIFFERENTIAL APPROACH TO DEVELOPING COGNITIVE COMPETENCE OF STUDENTS WITH HEARING IMPAIRMENT

Abstract

This article examines the theoretical and practical aspects of a differential approach to developing the cognitive competence of students with hearing impairment. The study analyzes the importance of considering individual psychophysiological characteristics of learners and the effectiveness of adapted teaching methods and innovative educational technologies based on international research findings.

Keywords

students with hearing impairment, cognitive competence, differential approach, inclusive education, special pedagogy.

Kirish: Hozirgi globallashuv sharoitida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uning sifatini oshirish va barcha toifadagi o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan bolalar, jumladan zaif eshituvchi o'quvchilar bilan ishlash masalasi alohida e'tiborni talab qiladi. Zaif eshitish holati o'quvchilarning nutqiy rivoji, axborotni qabul qilish tezligi, tafakkur faoliyati va ijtimoiy moslashuviga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Zaif eshituvchi bolalar ham jamiyat rivojlanishida o'z o'rniga egadir. Ularning tilni egallashi sog'lom tengdoshlariga nisbatan o'ziga xos kechadi. Bu o'ziga xoslik mazkur bolalarning nutqiy va umumiy rivojlanishiga ta'sir etadi. Ushbu cheklanganlik zaif eshituvchi bolalarga ona tilini o'rgatishda maxsus pedagogik, psixologik yondashishni, xususan, tilga maxsus o'rgatishni tashkil qilishni talab qiladi.

Asosiy qism: Eshitishning buzilishi aksariyat hollarda nutqsizlik, mazkur nuqson tufayli og'ir nutq buzilishlari yoki umumiy nutq rivojlanmasligiga olib keladi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning tekshiruv usullari N.A.Rau tomonidan ishlab chiqilgan. Rau bolalalarni eshituv holatiga ko'ra ikkita toifaga bo'ladi: kar-soqov va zaif eshituvchi bolalar. Rau kar va zaif eshituvchi bolalar bilan ular nutqini saqlab qolish niyatida labdan o'qishga o'rgatish va savodini chiqarish uchun ma'lum korreksionlar kerakligini ta'kidlaydi. Eshitish qobiliyati pasayishining ikki turi farqlanadi, ya'ni kar-soqovlik va zaif eshitish. Zaif eshituvchi bolalarda nutqni idrok qilish va qabul qilishda qiyinchiliklar yuzaga keladi. Ammo, eshitishdan foydalanib cheklangan miqdorda bo'lsa ham so'z zahirasi to'plash mumkin [1].

Zaif eshituvchi bolada umumiy rivojlanish bilan bog'liq holda nutqning shakllanishi ham o'ziga xos kechadi. Bunda ota-ona va yaqinlarining e'tibori qanchalik kuchli bo'lmasin, maxsus yondashuv tashkil etilmas ekan, bolaning umumiy rivojlanishi orqada qolaveradi. Chunki eshitish idrokining vazifalari nihoyatda muhimdir.

Shu sababli ta'lim jarayonida zaif eshituvchi o'quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan maxsus pedagogik yondashuvlarni qo'llash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Differensial yondashuv o'quvchilarning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'limni tashkil etish imkonini beradi. T.G.Bogdanova, E.G.Rechitsaya tadqiqotlarida T.V.Rozanova va boshqa olimlarning ishlarida eshitish nuqsonlari bo'lgan bolalarda kognitiv jarayonlarning rivojlanishidagi asosiy muammolardan biri diqqatning past konsentratsiyasi va barqarorligi ekanligini ko'rsatadi [2].

Kompetensiya - bu kutilgan natijaga olib keluvchi faoliyat belgisidir. U bilim mahsuli bo'lib, mutaxassis tomonidan uni amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir. [3].

Zaif eshituvchi o'quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni murakkab va ko'p qirrali bo'lib, u ta'lim mazmuni, metodlari va vositalarining individual xususiyatlarga moslashtirilishini talab etadi. *Kognitiv kompetensiya* - bilimlarni qabul qilish, qayta ishlash, tahlil qilish va amaliy faoliyatda qo'llash qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda ushbu jarayonlar ko'proq vizual idrok va sezgi organlari orqali amalga oshiriladi.

Differensial yondashuv zaif eshituvchi o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olishga asoslanadi. Differensial yondashuvni amalga oshirish bu har bir bola uchun alohida imkoniyat demakdir. Jumladan, ularning lug'at boyligi, tafakkur tezligi, xotira hajmi va e'tiborini jamlash darajasi turlicha bo'lishi mumkin. Shu sababli o'qituvchi tomonidan o'quv materialini turli darajada murakkablikda taqdim etish, topshiriqlarni bosqichma-bosqich tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa pedagogik jarayonda korreksion rivojlantiruvchi natijaga erishish maqsadida amaliy ishlash jarayonida ta'limni individuallashtirish imkonini beradi.

Chet el tadqiqotchilarining fikriga ko'ra, zaif eshituvchi o'quvchilar bilan ishlashda vizual materiallardan keng foydalanish kognitiv rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Diagrammalar, jadvallar, rasmlar, piktogrammalar va multimediyalar vositalari orqali berilgan axborot o'quvchilarning tushunish darajasini oshiradi. M. Marschark va C. Mayerlarning tadqiqotlarida vizual qo'llab-quvvatlash eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda tafakkur jarayonlarini faollashtirishi isbotlangan.

Shuningdek, differensial yondashuv doirasida individual va guruhli ishlash usullaridan foydalanish samarali hisoblanadi. Kuchliroq o'quvchilar uchun mustaqil tahlilga asoslangan topshiriqlar berilsa, qiyinchilikka duch kelayotgan o'quvchilar bilan qo'shimcha tushuntirish va ko'rgazmali usullar orqali ishlash maqsadga muvofiqdir. Bu esa barcha o'quvchilarning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlaydi.

Inklyuziv ta'lim sharoitida differensial yondashuv zaif eshituvchi o'quvchilarning ijtimoiy moslashuviga ham xizmat qiladi. Ular o'z imkoniyatlariga mos topshiriqlarni bajargan holda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi, mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Natijada kognitiv kompetensiya bilan bir qatorda kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalar ham shakllanadi.

Kognitiv kompetensiyaning mohiyati: Kognitiv kompetensiya shaxsning bilish jarayonlari — idrok, e'tibor, xotira, tafakkur va nutq faoliyatini o'z ichiga oladi. Ushbu kompetensiya o'quvchilarning bilimlarni qabul qilishi, qayta ishlashi va amaliyotda qo'llash qobiliyatini belgilaydi. Zaif eshituvchi o'quvchilarda kognitiv jarayonlar eshitish analizatorining cheklanganligi sababli o'ziga xos tarzda shakllanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zaif eshituvchi o'quvchilar ko'proq vizual idrokka tayanadi. Shu bois ularning ta'lim jarayonida ko'rgazmali vositalar, grafiklar, sxemalar, tasviriylar va texnologik resurslardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Differensial yondashuvning pedagogik ahamiyati: Differensial yondashuv ta'lim mazmuni, metodlari, vositalari va baholash tizimini o'quvchilarning individual xususiyatlariga moslashtirishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuv zaif eshituvchi o'quvchilarning bilim olish jarayonida duch keladigan qiyinchiliklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

M. Marschark (2018) o'z tadqiqotlarida differensial yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishini ta'kidlaydi.[4] C. Mayer (2017) esa bunday yondashuv savodxonlik va akademik yutuqlarning oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ilmiy jihatdan asoslab bergan[5].

Zaif eshituvchi o'quvchilar bilan ishlashda multimodal ta'lim metodlari, ya'ni axborotni bir nechta sezgi organlari orqali yetkazish usullari yuqori samaradorlikka ega. Vizual materiallar, subtitrli videolar, interaktiv doskalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o'quvchilarning ta'lim jarayoniga qiziqishini oshiradi.

Differensial yondashuv asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning faolligini oshiradi, ularning o'z imkoniyatlariga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi hamda ijtimoiy moslashuv jarayonini yengillashtiradi.

Zaif eshituvchi o'quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishda differensial yondashuv muhim pedagogik ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv o'quvchilarning individual ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini samarali tashkil etish imkonini beradi. Natijada ularning bilish faoliyati rivojlanadi va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyasi ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Surdopedagogika>.
2. Temirova K.S. Nutqiy kompetensiyaning turlari, mazmun-mohiyati va elementlari. "International Conference on Developments in Education"; 20.02.2023
3. Yunusov M.X. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning kognitiv faolligini rivojlantirishda axborot va kompyuter texnologiyalaridan foydalanish. Journal of pedagogy and psychology in modern education №2 2021.
4. Marschark M. Educating Deaf Students. Oxford University Press, 2018.
5. Mayer C. Language and Literacy Development in Deaf Learners. Routledge, 2017.